

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Λεωνίδας Καζακόπουλος

1. Εισαγωγή

Κατά την πρώτη περίοδο ανάπτυξης των γεωργικών επιστημών πρωταρχική σημασία είχαν οι φυσικές επιστήμες, όπως η φυσική, η βοτανική κλπ. Στην πραγματικότητα η γεωπονική επιστήμη ως μια μορφή εφαρμοσμένης φυσικής επιστήμης, οδήγησε σε ένα είδος "γεωργικής επανάστασης" με τις εντυπωσιακές αυξήσεις στις αποδόσεις των καλλιεργούμενων φυτών και των εκτρεφόμενων ζώων. Η πρόοδος αυτή στην παραγωγή και παραγωγικότητα της γεωργίας συνέβαλε ουσιαστικά και στην επιτυχία της "βιομηχανικής επανάστασης", με την εξασφάλιση της διατροφής των εργατικών μαζών που συγκεντρώθηκαν στις πόλεις. Ακολούθησε στη συνέχεια η επιστημονική ανάπτυξη του κλάδου της αγροτικής οικονομίας, ιδιαίτερα η μελέτη της οικονομίας της γεωργικής εκμετάλλευσης ως παραγωγικής μονάδας. Με την ανάπτυξη και τον εκχρηματισμό της αγροτικής οικονομίας μιας χώρας αναπτύσσονται και οι επιστήμες εκείνες που ενδιαφέρονται για τις σχέσεις της αγροτικής κοινωνίας με τον "έξω κόσμο", δηλαδή με την εθνική και διεθνή κοινωνία. Μεταξύ των επιστημών αυτών περιλαμβάνεται και ο κλάδος της αγροτικής κοινωνιολογίας.

Μπορούμε να πούμε ότι το είδος των κοινωνικών προβλημάτων που πρέπει να μελετηθούν σε μια κοινωνία συνδέεται στενά με το στάδιο ανάπτυξης της. Το πέρασμα από την αγροτική μορφή κοινωνίας στην αστική, με την ανάπτυξη της βιομηχανίας, δεν παρουσιάζει μόνο τεχνικά και οικονομικά προβλήματα. Είναι ταυτόχρονα και ένα πρόβλημα κοινωνικής και πολιτιστικής αλλαγής, που η μελέτη του βρίσκεται μέσα στα ενδιαφέροντα του κοινωνικού επιστήμονα. Η συμβολή της αγροτικής οικονομικής έρευνας μαζί με την αγροτική κοινωνική έρευνα είναι αναγκαία, για την κατανόηση των μετασχηματισμών που συμβαίνουν μέσα στην αγροτική κοινωνία και ιδιαίτερα στη γεωργία και το γεωργικό επάγγελμα. Με την εξέλιξη της αστικοποίησης και εκβιομηχάνισης μέσα σε μια κοινωνία, το ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημόνων (αγροτοκοινωνιολόγων, ανθρωπολόγων, κλπ)

συγκεντρώνεται τόσο σε μελέτες για την προαγωγή της ευημερίας του αγροτικού πληθυσμού, όσο και σε μελέτες για τις λειτουργίες των διαφόρων αγροτικών περιοχών μέσα σε μια κοινωνία και των μεταβολών που συμβαίνουν στους τρόπους παραγωγής και τις παραγωγικές σχέσεις.

Η μελέτη της αγροτικής κοινωνίας πιο συστηματικά άρχισε να γίνεται στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και μπορεί να διακριθεί σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση εκτείνεται από τις αρχές του αιώνα μέχρι το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ) πραγματοποιήθηκε κυρίως με την ανάπτυξη του επιστημονικού κλάδου της αγροτικής κοινωνιολογίας, ενώ στην Ευρώπη έγινε με τη βοήθεια επιστημών όπως της αγροτικής οικονομίας, της ανθρωπογεωγραφίας, της ανθρωπολογίας και κατά περίπτωση και άλλων κοινωνικών επιστημών. Στη μεταπολεμική περίοδο, τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη, ιδιαίτερη ήταν η συμβολή της αγροτικής κοινωνιολογίας στη μελέτη των κοινωνικών προβλημάτων του αγροτικού χώρου. Την ίδια περίοδο η κοινωνική έρευνα αρχίζει να αποκτά μεγάλη σημασία για τις αναπτυσσόμενες χώρες καθώς και τις υπό ανάπτυξη χώρες του τρίτου κόσμου.

2. Η μελέτη της αγροτικής κοινωνίας

2.1 Η ανάπτυξη της αγροτικής κοινωνιολογίας στις ΗΠΑ

Το ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της αγροτικής κοινωνιολογίας ως επιστήμης εκδηλώνεται στις ΗΠΑ από τα τέλη του περασμένου αιώνα. Ταυτίζεται περίπου με την περίοδο εκείνη που αρχίζουν να γίνονται αισθητές σ αυτή τη χώρα οι πρώτες οδυνηρές συνέπειες για την ύπαιθρο από την ανάπτυξη της βιομηχανίας στα μεγάλα αστικά κέντρα. Πρόκειται κυρίως για προβλήματα εγκατάλειψης της υπαίθρου από τον πληθυσμό της, που κατευθύνεται για απασχόληση στην αναπτυσσόμενη βιομηχανία των πόλεων. Η μετακίνηση αυτή δημιουργεί κοινωνικά προβλήματα στην ύπαιθρο καθώς και προβλήματα διατήρησης και βελτίωσης των φυσικών της πόρων, όπως της γεωργικής γης, του νερού, της χλωρίδας και της πανίδας, καθώς και των φυσικών καλλονών της. Ουσιαστικά όμως, η ανάπτυξη της αγροτικής κοινωνικής έρευνας στις ΗΠΑ αρχίζει από τη δεκαετία του 1920 και έχει ένα ιδιαίτερα "εμπειρικό" χαρακτήρα, που προέρχεται από τη χρησιμοποίηση κυρίως του ερωτηματολογίου για τη συγκέντρωση των κοινωνικών στοιχείων καθώς και στατιστικών μεθόδων για την ανάλυσή τους.

Στις ΗΠΑ, η αγροτική κοινωνιολογία ευθύς εξ αρχής προσανατολίσθηκε στην αντιμετώπιση πρακτικών προβλημάτων της καθημερινής αγροτικής ζωής. Ως επιστήμη είχε περισσότερο ένα εφαρμοσμένο χαρακτήρα και βαθιές ρίζες στις πρακτικές εφαρμογές. Ο χαρακτήρας της αυτός οφείλεται στη καταγωγή της. Καλλιεργήθηκε πρωταρχικά στα γεωργικά κολέγια, που ήταν ιδρύματα ανωτάτης εκπαίδευσης με εφαρμοσμένο χαρακτήρα και όχι ιδρύματα γεωπονικής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Από την αρχή αναπτύσσει δεσμούς με το Ομόσπονδο Υπουρ-

γείο Γεωργίας. Οι Γεωργικοί Πειραματικοί Σταθμοί στα Γεωργικά Κολέγια αποτελούν το σημείο όπου θεσμοποιείται μια στενή συνεργασία μεταξύ των Κρατικών Γεωργικών Υπηρεσιών και του Πανεπιστημίου. Το τελευταίο διαθέτει έναν αριθμό αγροτοκοινωνιολόγων για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων πρακτικών προβλημάτων του αγροτικού χώρου με τη βοήθεια της έρευνας.

Στην περίοδο 1920-1940 τα διάφορα ερευνητικά προγράμματα που διεξάγονται αφορούν κυρίως την αγροτική κοινότητα, τον αγροτικό πληθυσμό, καθώς και τον προσδιορισμό των επιπέδων ζωής και ευημερίας στην ύπαιθρο. Μεταπολεμικά, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αντιμετώπιση των προβλημάτων μετάδοσης και αποδοχής καινούριας γεωργικής τεχνολογίας (μηχανών, σπόρων, κλπ) και πρακτικών στον αγροτικό χώρο. Παράλληλα ερευνώνται και θέματα σχετικά με τη γήρανση του αγροτικού πληθυσμού και την εγκατάλειψη της γεωργικής δραστηριότητας καθώς και θέματα κοινωνικών παροχών στον αγροτικό πληθυσμό (ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, κλπ). Εκδηλώνεται επίσης ένα πιο έντονο ενδιαφέρον για μελέτες της αγροτικής κοινωνίας των "υπανάπτυκτων" και "αναπτυσσόμενων" χωρών της Λατινικής Αμερικής, Αφρικής και Ασίας.

Τα αποτελέσματα των ερευνών στην αμερικάνικη αγροτική κοινωνιολογία συνέβαλαν ικανοποιητικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργήθηκαν στην ύπαιθρο αυτής της χώρας από την ανάπτυξη της οικονομίας της. Η μεθοδολογία όμως που ακολουθήθηκε, σύμφωνα με πολλούς μελετητές, δεν απέδωσε εξίσου, όταν εφαρμόστηκε σε "υπανάπτυκτες" ή και αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου. Η έμφαση της αμερικάνικης αγροκοινωνιολογικής σχολής, για την ανάπτυξη των χωρών αυτών με τη μεταφορά γεωργικής τεχνολογίας χρησιμοποιώντας τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (ραδιόφωνο, τηλεόραση, κλπ) σε συνδυασμό με την εφαρμογή διαφόρων εκπαιδευτικών μεθόδων και μέσων εκλαΐκευσης, δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Οι προσπάθειες αυτές από μόνες τους δεν αποδείχθηκαν ικανές να εξουδετερώσουν όλους εκείνους τους παράγοντες που σε πολλές από αυτές τις χώρες καταδίκάζαν ένα μεγάλο μέρος του αγροτικού τους πληθυσμού να ζει κάτω από συνθήκες φτώχειας και όχι σπάνια κοινωνικής εξαθλίωσης. Βαθμιαία συνειδητοποιήθηκε η αναγκαιότητα για θεσμικές αλλαγές στις χώρες αυτές. Αλλαγές δηλαδή, που θα μπορούσαν να αφορούν τις συνθήκες γαιοκτησίας τους ή και την συλλογική οργάνωση των αγροτών τους με τη βοήθεια των αγροτικών συνεταιρισμών.

Για ορισμένους μελετητές οι αδυναμίες αυτές προέρχονται από το πρωταρχικό ενδιαφέρον της αμερικάνικης αγροτικής κοινωνιολογίας να μελετήσει το πρόβλημα εκσυγχρονισμού των κοινωνικών δομών παραβλέποντας και τη συνολική θεώρησή τους κατά έναν τρόπο κριτικό. Η έμφαση αυτή της αμερικάνικης αγροτικής κοινωνιολογίας στην εμπειρική έρευνα κυρίως σε βάρος της θεωρητικής της ανάπτυξης και συνεισφοράς είναι ένα από τα πιο σοβαρά μειονεκτήματα που αρκετές κριτικές της καταλογίζουν.

My
2016

2.2 Η ανάπτυξη της αγροτικής κοινωνιολογίας στην Ευρώπη

Το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων για τη μελέτη της αγροτικής κοινωνίας δεν εξειδικεύεται στο πρώτο μέρος του 20^{ου} αιώνα στο βαθμό που παρατηρήθηκε στις ΗΠΑ με την ανάπτυξη της αγροτικής κοινωνιολογίας. Η αγροτική κοινωνιολογία, όπως ήταν κατανοητή στις ΗΠΑ προπολεμικά, δεν έτυχε της ίδιας υποδοχής στην Ευρώπη, όπου μόνο μεταπολεμικά άρχισε να αναπτύσσεται. Κι αυτό, παρόλο ότι σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες το ποσοστό του ενεργού τους πληθυσμού που ασχολούνταν με τη γεωργία ήταν μεγαλύτερο από τις ΗΠΑ και για ορισμένες μάλιστα ευρωπαϊκές χώρες πολύ μεγαλύτερο.

Το γεγονός ότι στην Ευρώπη δεν αναπτύχθηκε την περίοδο αυτή η αγροτική κοινωνιολογία και η εμπειρική έρευνα δεν σήμαινε και την παντελή απουσία μιας κάπως πιο συστηματικής γνώσης για την αγροτική ζωή πολλών ευρωπαϊκών χωρών. Σε πολλές από αυτές τις χώρες διάφορες άλλες επιστήμες είχαν εκδηλώσει ένα ενδιαφέρον για την αγροτική ζωή.

Στη Γαλλία, η ανθρωπογεωγραφία είχε εκδηλώσει έντονο ενδιαφέρον για τη μελέτη των κοινωνικοοικονομικών πλευρών της ζωής των αγροτικών περιοχών. Στη Γερμανία, στοιχεία από τη μελέτη της κοινωνικής ζωής στην ύπαιθρο ενσωματώνονταν στη διδασκαλία του μαθήματος της αγροτικής πολιτικής στο πρόγραμμα σπουδών της Γεωπονικής επιστήμης στα Γερμανικά Πανεπιστήμια και Κολέγια. Οι Ολλανδοί ανέπτυξαν την κοινωνιογραφία, στην προσπάθειά τους να δώσουν μια κοινωνιολογική διάσταση στην ανθρωπογεωγραφία κατά τη μελέτη των αγροτικών περιοχών. Όμως το είδος αυτών των επιστημονικών αγροτικών μελετών στην Ευρώπη διέφερε τόσο από πλευράς θεμάτων όσο και μεθοδολογίας από την αμερικάνικη αγροτική κοινωνιολογία καθώς και την ευρωπαϊκή μεταπολεμική.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι ένα λιγότερο συστηματικό αλλά πλούσιο υλικό για την αγροτική ζωή της ευρωπαϊκής υπαίθρου είχε αρχίσει να συγκεντρώνεται ήδη από τον 19^ο αιώνα. Αρκετές αναφορές και περιγραφές για την αγροτική ζωή είχαν δημοσιευτεί, ενώ σημαντικό μέρος αυτού του υλικού εξακολουθεί να παραμένει αδημοσίευτο σε ιστορικά αρχεία. Στην περίπτωση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης το "αγροτικό πρόβλημα" είχε καταλάβει ιδιαίτερη θέση από τους προεπαναστατικούς ακόμη χρόνους (πριν το 1917). Αποτέλεσμα αυτού του ενδιαφέροντος ήταν η συγκέντρωση ενός μεγάλου αριθμού στοιχείων και πληροφοριών γύρω από τη χωρική μικροεκμετάλλευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, που αποτελούσε την τυπική οικονομική και κοινωνική μονάδα της υπαίθρου της. Ήταν πράγματι ένας θησαυρός από στοιχεία που ξεπερνούσε τους 4.000 τόμους (Galeski, 1972:x).

Στη μεταπολεμική Ευρώπη, οι ταχύτητες με τις οποίες συνέβαιναν οι κοινωνικές αλλαγές στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, σταδιακά οδήγησαν στη συνειδητοποίηση της ανάγκης μιας πιο συστηματικής γνώσης για τις συνθήκες και τις διαδικασίες της κοινωνικής τους ζωής. Κι αυτό, για να μπορούν να εφαρμόσουν μια πιο ισορροπημένη αναπτυξιακή πολιτική μεταξύ του αγροτικού και του αστικού τομέα

της οικονομίας τους. Το ενδιαφέρον τους αυτό για τον τομέα της γεωργίας και της αγροτικής ζωής γενικότερα σήμαινε, ότι η αγροτική ανάπτυξη για να πετύχει κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους στόχους της, θα πρέπει να βασίζεται σε στοιχεία που συγκεντρώνονται επιτόπια και παραπέρα αναλύονται με τη βοήθεια στατιστικών μεθόδων.

Ειδικότερα, τόσο στη γεωργία όσο και στην αγροτική ζωή γενικότερα, οι κοινωνικές αλλαγές στην Ευρώπη προχωρούσαν με ταχείς ρυθμούς. Η κατάσταση αυτή δημιουργούσε προβλήματα στους αρμοδίους φορείς για την ανάπτυξη της υπαίθρου (Υπουργεία Γεωργίας, κλπ). Οι Υπηρεσίες Γεωργικών Εφαρμογών των διαφόρων Ευρωπαϊκών χωρών αντιλήφθηκαν σταδιακά, ότι τα προβλήματα ανάπτυξης της γεωργίας και εξέλιξης του γεωργού ειδικότερα, δεν μπορούσαν να αντιμετωπισθούν μόνο με οικονομικά ή τεχνικά μέσα. Ο συμβουλευτικός ρόλος των υπηρεσιών αυτών άρχισε να διευκολύνεται αποτελεσματικά από τη χρήση της κοινωνιολογίας και ψυχολογίας. Αγροτικές κοινότητες, αγροτικοί συνεταιρισμοί και διάφοροι εθελοντικοί οργανισμοί ενδιαφέρονταν για την εξασφάλιση συμβουλών κοινωνικής φύσης. Το ενδιαφέρον αυτό δεν περιοριζόνταν σε χώρες μόνο της Δυτικής Ευρώπης, αλλά εκδηλώνονταν και σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, όπως την Πολωνία, τη Γιουγκοσλαβία, την Τσεχοσλοβακία, καθώς και άλλες.

Σήμερα, η κοινωνική εμπειρική έρευνα της αγροτικής ζωής έχει θέση τόσο στη Δυτική όσο και στην Ανατολική Ευρώπη. Παρόλες τις εθνικές, περιφερειακές και ιδεολογικές διαφορές μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, κοινή είναι η συμφωνία μεταξύ των επιστημόνων τους για την ανάγκη μελέτης των αγροτικών προβλημάτων σε κοινωνίες που η εκβιομηχάνισή τους προχωρεί με ταχείς ρυθμούς. Η αγροτική κοινωνιολογία μεταπολεμικά αποτελεί αντικείμενο διδασκαλίας και έρευνας σε πολλά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, τόσο της Ανατολικής όσο και της Δυτικής Ευρώπης. Το ενδιαφέρον όμως των Ευρωπαίων σε σχέση με τους Αμερικανούς αγροτοκοινωνιολόγους έχει περισσότερο ένα θεωρητικό χαρακτήρα. Προς αυτήν την κατεύθυνση, οι Ευρωπαίοι έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη της κοινωνίας των χωρικών και στους μετασχηματισμούς της. Ο προσδιορισμός της έννοιας του χωρικού και η ιδεολογία του, φαίνεται να απασχολούν ιδιαίτερα τη θεωρητική σκέψη των Ευρωπαίων.

93 Gr. 2014 2017
2.3 Η ανάπτυξη της αγροτικής κοινωνιολογίας στη χώρα μας

Στη χώρα μας η μελέτη του αγροτικού χώρου από κοινωνικής πλευράς άρχισε να γίνεται κυρίως από τη δεκαετία του 50 και μετά. Σε αυτό συνέβαλε και η ίδρυση του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών από τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Οι μελετητές του αγροτικού μας χώρου, κατ' εξοχήν κοινωνικοί ανθρωπολόγοι, ανθρωπογεωγράφοι και κοινωνιολόγοι, ήταν στην αρχή συνήθως ξένοι (Γάλλοι, Άγγλοι και Αμερικάνοι) και μετά Έλληνες.

Οι κοινωνικοί ανθρωπολόγοι μελέτησαν κυρίως μικρές αγροτικές κοινότητες (μέχρι 500 κατοίκους) και μας έδωσαν μια πληθώρα από στοιχεία για τη ζωή του

2017

2019

μικρού ελληνικού χωριού. Οι ανθρωπογεωγράφοι μελέτησαν τόσο μεμονωμένες κοινότητες όσο και ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές, όπου μεταξύ των άλλων μας έδωσαν και στοιχεία για τα χαρακτηριστικά της αγροτικής τους οικονομίας (μέγεθος γεωργικών εκμεταλλεύσεων, πολυτεμαχισμός, συστήματα καλλιέργειας, κλπ) τη δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού τους από πλευράς φύλου και ηλικιών καθώς και στοιχεία για το μεταναστευτικό φαινόμενο. Τέλος, οι κοινωνιολογικές έρευνες, που έγιναν κυρίως από Έλληνες επιστήμονες, αφορούσαν τη μελέτη συγκεκριμένων κοινωνικών φαινομένων, όπως παραδείγματος χάρη, την επίδραση της εκβιομηχάνισης στην κοινωνική θέση της αγρότισσας, τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις από την εισαγωγή νέας τεχνολογίας ή μελέτες για την καταναλωτική συμπεριφορά των αγροτών μας, κλπ. Από το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών αυτών λείπει η ιστορική διάσταση. Στην πλειοψηφία τους οι έρευνες αυτές στηρίχθηκαν σε εμπειρικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν επιτόπια από τον ερευνητή με τη χρησιμοποίηση διαφόρων μεθόδων, όπως ερωτηματολογίων, συνεντεύξεων ή και με τη βοήθεια της παρατήρησης, που ο ίδιος ο ερευνητής έκανε συμμετέχοντας στη ζωή του χωριού και των κατοίκων του (Λαμπίρη-Δημάκη, 1984:49).

3. Η αγροτική κοινωνία

3.1 Η αγροτική κοινωνία στη σύγχρονη εποχή

Αλλαγές διατρέχουν τις αγροτικές κοινωνίες όλων των χωρών του κόσμου σήμερα. Τα διάφορα κράτη προσπαθούν να εκσυγχρονίσουν τον αγροτικό τους τομέα επιταχύνοντας έτσι τις μεταβολές αυτές. Μερικές από τις προσπάθειες που καταβάλλονται συνίστανται στη λήψη μέτρων πολιτικής και τιμών για να υποστηριχθεί το εισόδημα των γεωργών, καθώς επίσης μέτρα βελτίωσης των συνθηκών τεχνικής υποδομής στην ύπαιθρο (οδικό δίκτυο, αρδευτικά και στραγγιστικά έργα, ηλεκτροδότηση, υδροδότηση, κλπ).

Άλλα μέτρα πολιτικής που παίρνονται προσανατολίζονται στη βελτίωση των συνθηκών γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης των αγροτών καθώς και των συνθηκών παροχής νοσοκομειακής και φαρμακευτικής περίθαλψης στην ύπαιθρο. Τα μέτρα αυτά, όσον αφορά την έντασή τους, μπορεί να κυμαίνονται από ήπιες παρεμβάσεις για τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας, όπως αρδευτικά έργα, χαμηλότοκα δάνεια στους γεωργούς, προώθηση των αγροτικών συνεταιρισμών στους τομείς παραγωγής και εμπορίας των αγροτικών προϊόντων. Μπορεί όμως να αφορούν και προσπάθειες για τη συνολική αναδιάρθρωση της αγροτικής οικονομίας και κοινωνίας μιας χώρας, όπως συνέβη στη Σοβιετική Ένωση και την Κίνα. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του καθεστώτος του Τσαουσέσκου που το 1988 ξεκίνησε την αναδιάρθρωση του αγροτικού πληθυσμού με τη συγκέντρωση των αγροτικών χωριών σε πόλεις που χτίζονταν στη Ρουμανική ύπαιθρο. Η πρακτική αυτή του ανατραπέντος Ρουμανικού καθεστώτος καταδικάστηκε στο Παγκόσμιο

Συνέδριο Αγροτικής Κοινωνιολογίας που έγινε στη Μπολόνια της Ιταλίας το 1988.

Από αυτές τις κοινωνίες ορισμένες καλούνται να αλλάξουν ουσιαστικές πλευρές της οικογενειακής τους ζωής, όπως π.χ. με τα προγράμματα οικογενειακού προγραμματισμού που στοχεύουν στη μείωση του μεγέθους της αγροτικής οικογένειας περιορίζοντας τις γεννήσεις παιδιών. Σε άλλες περιπτώσεις προωθούνται προγράμματα που επιδιώκουν να βελτιώσουν τους πατροπαράδοτους τρόπους καλλιέργειας της γης με καινούριες γεωργικές πρακτικές βασισμένες στην επιστήμη. Σε άλλες επίσης περιοχές του κόσμου οι αγρότες αναγκάζονται πολλές φορές να εγκαταλείψουν τη γη τους και να μετακινηθούν στις πόλεις ή και πολλές φορές να μεταναστεύσουν μαζικά σε άλλες χώρες, σε αναζήτηση μιας "καλύτερης" δουλειάς και ζωής. Δεν είναι σπάνιο, ως αποτέλεσμα αυτών των μετακινήσεων, αρκετοί αγρότες να υποχρεώνονται πολλές φορές να αλλάξουν ριζικά τον τρόπο ζωής τους.

Οι κοινωνικές αλλαγές που διατρέχουν τις αγροτικές κοινωνίες δεν εξελίσσονται με την ίδια ταχύτητα τόσο μεταξύ των διαφόρων χωρών όσο και μεταξύ των περιφερειών μιας και της αυτής χώρας. Σημαντικές διαφορές σημειώνονται ως προς το είδος και την έκταση των αλλαγών που συμβαίνουν μεταξύ των αναπτυσσόμενων βιομηχανικά χωρών και των αναπτυσσόμενων ή και "υπανάπτυκτων" χωρών του κόσμου. Μέσα στην ίδια χώρα παρατηρούνται συχνά διαφορές από περιφέρεια σε περιφέρεια, ακόμη και από αγροτική κοινότητα σε αγροτική κοινότητα. Υπάρχουν χώρες και αγροτικές περιοχές που κατορθώνουν να συγκρατήσουν ένα ικανοποιητικό μέρος του πληθυσμού τους στην ύπαιθρο. Μέσα στην ίδια επίσης χώρα υπάρχουν αγροτικές κοινότητες στις οποίες ο πληθυσμός μειώνεται, με αποτέλεσμα να έχουμε φαινόμενα ερήμωσης και εγκατάλειψής τους. Τα αίτια και η φύση των προβλημάτων διαφέρουν άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο, ανάλογα με τη χώρα και την περιοχή.

67 2014 2019
3.2 Η έννοια της αγροτικής κοινωνίας

επ 2016 + 2017

Δεν υπάρχει μια γενική ομοφωνία για τον ορισμό της αγροτικής κοινωνίας και των στοιχείων που την αποτελούν. Μερικοί μελετητές θεωρούν ότι όλοι όσοι απασχολούνται στη γεωργία αποτελούν μέλη της αγροτικής κοινωνίας. Εξαιτίας της κοινής τους απασχόλησης με τη γεωργία αναμένεται να αναπτύσσουν παρόμοιες αντιλήψεις, κοινωνικές αξίες και στάσεις για τη ζωή καθώς και παρόμοιους κοινωνικούς θεσμούς (τύπος οικογένειας, κλπ). Μια άλλη άποψη, πιο διαδεδομένη αλλά λιγότερο πειστική, ορίζει την έννοια "αγροτικός" σύμφωνα με το μέγεθος των οικισμών. Ανάλογα με τη χώρα, ο πληθυσμός οικισμών από 1000 μέχρι 5000 κατοίκους χαρακτηρίζεται ως αγροτικός, ενώ οι πληθυσμοί οικισμών άνω των 5000 κατοίκων θεωρούνται ως μη αγροτικοί.

Όποιο ορισμό και αν ακολουθήσουμε δε μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι οι κάτοικοι της υπαίθρου (αγρότες) και ιδιαίτερα οι γεωργοί έχουν έναν τρόπο ζωής που τους κάνει διαφορετικούς από τους κατοίκους της πόλης. Οι δια-

φορές αυτές συναντιούνται και σε "αναπτυγμένες" κοινωνίες, παρόλο που η τάση στις τελευταίες είναι η άμβλυση των διαφορών με την πάροδο του χρόνου.

Η αγροτική κοινωνία είναι μια σύνθεση από άτομα, οικογένειες, κοινωνικές οργανώσεις και θεσμούς, όπως αντανakλώνται καθημερινά στη ζωή της αγροτικής κοινότητας. Είναι περισσότερο μια αφηρημένη έννοια που μας βοηθά να ερμηνεύσουμε την ατομική και ομαδική συμπεριφορά των μελών της παρά μια απτή πραγματικότητα, όπως ένας γεωργός που μπορούμε να τον επισκεφθούμε στο χωράφι του, να καθίσουμε στο σπίτι του με την οικογένειά του και να περπατήσουμε μαζί στο χωριό του.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι η διάκριση μεταξύ αγροτικής και αστικής κοινωνίας έχει έναν τεχνητό χαρακτήρα. Την έννοια αγροτικός τη χρησιμοποιούμε περισσότερο ως μια αναλυτική κατηγορία που λεκτικά δημιουργούμε για να τονίσουμε ορισμένες ιδιαιτερότητες και χαρακτηριστικά αυτού του χώρου. Δεν πρέπει όμως να παραβλέπεται, ότι οι εξελίξεις στη συνολική οικονομία και κοινωνία μιας χώρας επηρεάζουν καθοριστικά τον αγροτικό χώρο. Αντίστοιχα, πολιτικές και προγράμματα που στοχεύουν στην ανάπτυξη του αγροτικού χώρου έχουν συνέπειες και για τον αστικό χώρο καθώς και για την οικονομία μιας χώρας.

019 2014 2017
 3.3 Η σημασία της αγροτικής κοινωνίας

Παρόλο ότι η ανάπτυξη των πόλεων και ιδιαίτερα των μεγαλουπόλεων σε όλο τον κόσμο εξελίσσεται από τις αρχές του περασμένου αιώνα με ολοένα και ταχύτερους ρυθμούς, ο σημερινός πληθυσμός της γης στην πλειοψηφία του είναι αγροτικός. Τα περισσότερα επίσης έθνη εξακολουθούν να αποτελούνται κατ' εξοχήν από αγροτικούς πληθυσμούς. Μια κατά προσέγγιση ιδέα για τις μεταβολές που έχουν συμβεί στο μέγεθος των αγροτικών πληθυσμών του κόσμου, μπορούμε να έχουμε αν λάβουμε υπόψη ότι σύμφωνα με εκτιμήσεις του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), ο πληθυσμός της γης που διέμενε σε οικισμούς κάτω των 20.000 κατοίκων, αποτελούσε το 98% περίπου του πληθυσμού της. Το αντίστοιχο ποσοστό στα μέσα του 20^{ου} αιώνα ήταν στο 80% περίπου.

Σε πολλές από τις αναπτυσσόμενες χώρες του σύγχρονου κόσμου, το μέγεθος του αγροτικού πληθυσμού εξακολουθεί να αυξάνει, εξαιτίας της υψηλής γεννητικότητας των αγροτικών πληθυσμών τους και ταυτόχρονα της πρόοδου που έχει συντελεστεί στη παροχή υγειονομικών και φαρμακευτικών υπηρεσιών οι οποίες μείωσαν δραστικά τη θνησιμότητα. Εντελώς αντίθετες εξελίξεις παρατηρούνται στους αγροτικούς πληθυσμούς των αναπτυγμένων χωρών. Τυπικό χαρακτηριστικό στην εξέλιξη του αγροτικού πληθυσμού των χωρών αυτών είναι η συνεχής μείωσή του. Η εξέλιξη αυτή άρχισε σε πολλές απ' αυτές τις χώρες από τα μέσα του περασμένου αιώνα για να αποτελέσει τυπική εξέλιξη όλων των αναπτυγμένων χωρών του κόσμου στις τελευταίες δεκαετίες που διατρέχουμε. Με άλλα λόγια διαπιστώνεται ότι το ποσοστό των ατόμων που ασχολείται με τη γεωργία τείνει να είναι αντιστρόφως ανάλογο προς την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν και η μείωση του γεωργικού πληθυσμού στη χώρα μας στις μεταπολεμικές δεκαετίες. Η τάση αυτή συνεχίζεται, αν και με βραδύτερους ρυθμούς, στη σημερινή περίοδο. Μέσα σε μια εικοσαετία μειώθηκε σχεδόν στο ήμισυ ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός στη γεωργία. Τέλος, ο αγροτικός πληθυσμός της χώρας μας μειώθηκε από 61,9% του συνολικού πληθυσμού το 1920 σε 28,3% το 1991. (Πίνακας 1.1)

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1 Πραγματικός πληθυσμός κατά περιοχές, 1920-1991

Απογραφή Α.Π.	Πληθυσμός			
	Σύνολο	Αστικός	Ημιαστικός	Αγροτικός
1920	5.016.889	1.148.341	760.500	3.108.048
1928	6.204.684	1.931.937	899.466	3.373.281
1940	7.344.860	2.411.647	1.086.079	3.847.134
1951	7.632.801	2.879.994	1.130.188	3.622.619
1961	8.388.553	3.628.105	1.085.856	3.674.592
1971	8.768.641	4.667.489	1.019.421	3.081.731
1981	9.740.417	5.659.528	1.125.547	2.955.342
1991	10.259.900	6.038.981	1.318.427	2.902.492
2001				
9001 1920/ 1991	Εκατοστιαία κατανομή			Εκατοστιαία
	Σύνολο	Αστικός	Ημιαστικός	
1920	100,0	22,9	15,2	61,9
1928	100,0	31,1	14,5	54,4
1940	100,0	32,8	14,8	52,4
1951	100,0	37,7	14,8	47,5
1961	100,0	43,3	12,9	43,8
1971	100,0	53,2	11,6	35,2
1981	100,0	58,1	11,6	30,3
1991	100,0	58,9	12,9	28,3
2001				

Πηγή: Εθνική Στατική Υπηρεσία της Ελλάδος, "Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος", (διάφορα έτη), Αθήνα

27 11, Αθήνα

1 Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Αγροτική
Κοινωνιολογία

500
64
5
320

πάροικοι, εργάτες).

Η αποσύνθεση ενός κοινωνικού συστήματος και η μετάβαση στο επόμενο, που αντιπροσωπεύει μια ανώτερη μορφή κοινωνικής οργάνωσης, συνιστά τη διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής. Η κοινωνική αυτή αλλαγή θεωρείται σαν "ανέλιξη", μιας που από ένα κατώτερο κοινωνικό σύστημα καταλήγουμε σε ένα ανώτερο. Βασικοί παράγοντες σε αυτούς τους μετασχηματισμούς θεωρούνται κατ' αρχήν ο βαθμός ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, που εξαρτάται από την ανάπτυξη της τεχνικής και η πάλη των τάξεων.

422017

Ερ. 2014

2019
2017

4.2.2 Οι προβιομηχανικοί κοινωνικο-οικονομικοί σχηματισμοί

Οι κοινωνικο-οικονομικοί αυτοί σχηματισμοί από τους οποίους πέρασε, περνά ή θα περάσει η ανθρωπότητα είναι σύμφωνα με τον Μαρξ οι εξής πέντε: α) η πρωτόγονη κοινωνία, β) η δουλοκτητική κοινωνία, γ) η φεουδαρχία, δ) η καπιταλιστική κοινωνία και ε) η κομμουνιστική κοινωνία.

Οι τρεις πρώτοι τύποι κοινωνίας αντιπροσωπεύουν τις αγροτικές κοινωνίες που προηγήθηκαν της εποχής του καπιταλισμού.

Τα κύρια χαρακτηριστικά τους συνοπτικά είναι τα εξής:

2016
Ερ

α) Το **πρωτόγονο (κοινοκτητικό) σύστημα**. Χαρακτηρίζεται από κοινοκτημοσύνη και συνεπώς την απουσία ιδιοκτησίας. Χαρακτηριστική είναι επίσης η απουσία της έννοιας του κράτους.

β) Το **δουλοκτητικό σύστημα**. Χρονικά τοποθετείται μεταξύ της 5^{ης} και 4^{ης} χιλιετηρίδας π.Χ. και φθάνει μέχρι το μεσαίωνα. Υπολείμματα όμως διαφόρων μορφών δουλείας επικράτησαν μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Το αγροτικό αυτό σύστημα συναντιέται στον αρχαίο κόσμο (ελληνικό, ρωμαϊκό, κλπ) και στη διάρκεια του εμφανίζεται και η πρώτη διάκριση μεταξύ πόλης και χωριού.

Πρόκειται όμως για μια διάκριση κάπως εικονική, γιατί η πόλη της εποχής εκείνης εξαρτιέται άμεσα από την ύπαιθρο που την περιβάλλει. Οι κάτοικοι της πόλης στηρίζονται πρωταρχικά στην κατοχή γης (έγγεια ιδιοκτησία) και στην αγροκαλλιέργεια. Η Ρώμη για παράδειγμα, παρόλο ότι έχει την οργάνωση πόλης, στους κόλπους της περιλαμβάνει χωρικούς (δούλους) και Ρωμαίους πολίτες (γαιοκτήμονες). Στη διάρκεια αυτού του συστήματος εμφανίζεται για πρώτη φορά η ατομική ιδιοκτησία στη γη, στα ζώα και στους ανθρώπους με τη μορφή της δουλείας. Η τάξη των δούλων ζει στα περιθώρια της κοινωνικής ζωής και δεν απολαμβάνει καμιά ανεξαρτησία και ελευθερία δράσης.

Η οικειοποίηση ανθρώπων υπό μορφή δούλων διάρκεσε επί πολλούς αιώνες μέχρι την αποσύνθεση του δουλοκτητικού συστήματος και την αντικατάσταση των δούλων από τους δουλοπάροικους στον κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό του φεουδαρχισμού.

α.β.γ

10

Μορφή δουλείας

γ) Το φεουδαρχικό σύστημα. Το σύστημα αυτό ακολούθησε την αποσύνθεση της δουλοκτητικής κοινωνίας της αρχαιότητας. Ολοκληρώνεται στην Ευρώπη κατά την περίοδο του μεσαίωνα και εκτείνεται στο χρονικό διάστημα μεταξύ 10^{ου} και 17^{ου} αιώνα. Χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ιδιοκτητών μεγάλων εκτάσεων γης (φέουδο - κομμάτι γης), που ονομάζονται φεουδάρχες (γαιοκτήμονες). Έχουμε επίσης αντικατάσταση των δούλων από τους δουλοπάροικους. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το φεουδαρχικό σύστημα δεν περιορίστηκε μόνο στις χώρες της Ευρώπης, αλλά σε διαφορετικές μορφές και αποχρώσεις εμφανίζεται και σε χώρες της Ασίας (Κίνα, Ινδία, Ιαπωνία) καθώς και σε άλλες περιοχές του κόσμου. Για το φεουδαρχικό όμως σύστημα οι περισσότερες πληροφορίες και μελέτες που υπάρχουν εντοπίζονται στις χώρες της μεσαιωνικής Ευρώπης.

Οι δουλοπάροικοι ήταν οι χωρικοί στις αγροτικές κοινωνίες του μεσαίωνα. Νοίκιαζαν από τους γαιοκτήμονες και καλλιεργούσαν μικρές εκτάσεις γης με δικά τους μέσα (εργαλεία και ζώα) πληρώνοντας κάποια μορφή γαιοπροσόδου. Η γαιοπροσόδο αυτή αρχικά είχε τη μορφή αγγαρείας, περιλάμβανε δηλαδή, την προσφορά ορισμένης εργασίας από τον δουλοπάροικο στο γαιοκτήμονα για την καλλιέργεια των κτημάτων του. Αργότερα μετατράπηκε σε είδος (γεώμορο) και περιλάμβανε την καταβολή στο γαιοκτήμονα ενός μέρους από τα προϊόντα που ο χωρικός παρήγαγε. Τέλος, από τον 14^ο αιώνα και μετά, η καταβολή της γαιοπροσόδου αρχίζει να παίρνει τη μορφή του χρήματος. Η εμφάνιση κάποιας μορφής εκχρηματισμού στην αγροτική οικονομία των χωρών της Δυτικής Ευρώπης, συνδυάζεται με την έναρξη αποσύνθεσης της φεουδαρχίας. Μάλιστα, όσο η γεωργική γη συγκεντρώνεται σε όλο και λιγότερα χέρια, πολλοί μικροκαλλιεργητές αναγκάζονται να εργάζονται σαν μεροκαματιάρηδες στα χωράφια των μεγαλοκτηματιών. Αρχίζει, δηλαδή να χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο η μισθωτή εργασία στη γεωργία κι έτσι διαμορφώνονται οι καινούριες παραγωγικές σχέσεις, οι κεφαλαιοκρατικές, που οδηγούν στην άνοδο παραγωγικών δυνάμεων καπιταλιστικού χαρακτήρα.

Για να κατανοήσουμε περισσότερο αυτή τη μετάβαση από τις παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες του παρελθόντος στις σύγχρονες βιομηχανικά κοινωνίες, χρήσιμη θα είναι μια καλύτερη κατανόηση της έννοιας του χωρικού και της κοινωνίας των χωρικών. Η κοινωνία των χωρικών, όπως διαμορφώθηκε κυρίως κατά την περίοδο του μεσαίωνα στην Ευρώπη, προηγήθηκε της βιομηχανικής επανάστασης καθώς και της σύγχρονης κοινωνίας, που τη χαρακτηρίζει η ανάπτυξη και η υπεροχή της πόλης πάνω στην ύπαιθρο. Στοιχεία επίσης της χωρικής οικονομίας εξακολουθούν να υπάρχουν με τη μορφή θυλάκων σε πολλές προβληματικές και μειονεκτικές περιοχές, ακόμη και αναπτυσσόμενων βιομηχανικά χωρών του κόσμου, όπως είναι τα κράτη της Δυτικής και Βόρειας Ευρώπης. Πολύ περισσότερα από τα στοιχεία αυτά βρίσκει κανείς σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Τέλος, ο Έλληνας χωρικός υπήρξε βασικό στοιχείο της αγροτικής μας οικονομίας μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 50, εποχή από την οποία άρχισε να αναπτύσσεται με επιταχυνόμενους ρυθμούς ο επιχειρηματικός χαρακτήρας της γεωργίας μας.

Σημειώσεις:

(1) Η γεωπονική επιστήμη περιλαμβάνει δύο βασικούς κλάδους: (α) τον κλάδο της γεωργικής παραγωγής και (β) τον κλάδο της αγροτικής οικονομίας. Στον κλάδο της γεωργικής παραγωγής διακρίνουμε τις επιστήμες της φυτικής παραγωγής (δενδροκομία, αμπελουργία, λαχανοκομία) και τις επιστήμες της ζωικής παραγωγής (ζωοτεχνία, διατροφή ζώων, κλπ). Στην αγροτική οικονομία διακρίνουμε την ιδιωτική οικονομία της γεωργίας (οικονομική των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, αγροτική λογιστική, οικιακή οικονομία, κλπ) και την κοινωνική οικονομία της γεωργίας (αγροτική πολιτική, εμπορία αγροτικών προϊόντων, αγροτική κοινωνιολογία, γεωργική εκπαίδευση, κλπ).

(2) Κατά την προπολεμική περίοδο η μελέτη του αγροτικού μας χώρου και των προβλημάτων του ήταν πολύ περιορισμένη. Χαρακτηριστικές έρευνες του αγροτικού μας χώρου την περίοδο αυτή θεωρούνται: η έρευνα του Α. Κ. Τσοποτού "Γη και Γεωργοί της Θεσσαλίας" που κυκλοφόρησε το 1912 και η έρευνα του Κ. Καραβίδα τα "Αγροτικά" που παρέμεινε σχεδόν άγνωστη μέχρι το 1978 που επανεκδόθηκε. Χαρακτηριστικό στοιχείο αυτών των ερευνών ήταν ο κοινωνικο-ιστορικός τους χαρακτήρας. *Χαρακτήρας*

(3) Η διάκριση μεταξύ αγροτικού και αστικού πληθυσμού στη χώρα μας γίνεται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία (ΕΣΥΕ) με βάση το μέγεθος του οικισμού διανομής και όχι ανάλογα με το είδος απασχόλησης από το οποίο εξασφαλίζεται το εισόδημα. Έτσι χαρακτηρίζεται ως αγροτικός ο πληθυσμός που κατοικεί σε οικισμούς κάτω των 2.000 κατοίκων. Ημιαστικός, ο πληθυσμός που διαμένει σε οικισμούς 2.000- 9.999 κατοίκων και αστικός ο πληθυσμός που διαμένει σε οικισμούς των 10.000 ατόμων και άνω. Πρόκειται για ένα στατιστικό κριτήριο που έχει περιορισμένη σημασία.

Αντίθετα, από κοινωνιολογικής πλευράς η έννοια αγροτικός έχει γεωγραφική σημασία. Λέγοντας αγροτικός πληθυσμός αναφερόμαστε στο σύνολο του πληθυσμού που διαμένει στην ύπαιθρο, σ' ένα περιβάλλον δηλαδή όπου κυριαρχούν οι δραστηριότητες του πρωτογενή τομέα (γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία). Στους αγρότες περιλαμβάνονται οι γεωργοί αλλά και όλες οι υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες (δημόσιοι υπάλληλοι, έμποροι, τεχνίτες, κλπ) που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον κόσμο της υπαίθρου. Αντίθετα, η έννοια γεωργικός έχει οικονομική ή μάλλον επαγγελματική σημασία. Ως γεωργικό πληθυσμό και γεωργούς θεωρούμε τους κατοίκους της υπαίθρου που κατά κύριο επάγγελμα ασχολούνται με δραστηριότητες του πρωτογενή τομέα.

(4) Οικονομικά ενεργός πληθυσμός στη γεωργία θεωρείται ο πληθυσμός που ασχολείται με τη γεωργική δραστηριότητα και σύμφωνα με τα κριτήρια της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας (Ε.Σ.Υ.Ε.) στον πληθυσμό αυτό περιλαμβάνονται άτομα ηλικίας 10 μέχρι 65 ετών. *Ε.Σ.Υ.Ε*

(5) Ένα τέτοιο σύστημα εκμετάλλευσης των δουλοπάροικων ήταν και το "μισάρικο" ή "μισακάρικο", το οποίο μάλιστα ήταν αρκετά χαρακτηριστικό και διαδεδομένο σε πολλές περιοχές της χώρας μας, ακόμη και τον 20^ο αιώνα. Σύμφωνα με αυτό το σύστημα, οι χωρικοί μοιράζονταν στη μέση τα προϊόντα της παραγωγής τους με τους ιδιοκτήτες της γης. Αυτό σήμαινε ότι σε άσχημες χρονιές, που η παραγωγή μειώνονταν ή και καταστρέφονταν εξ ολοκλήρου, οι χωρικοί έπρεπε να χρεωθούν για να ζήσουν.